

Vincze Anikó

ÖNKATEGORIZÁCIÓ ÉS INDIVIDUALIZÁCIÓ¹

BEVEZETÉS

Ulrich Beck, német szociológus, egy provokatív írással² jelentkezett a nyolcvanas évek elején, melyben a második világháború utáni német társadalom többdimenziós átrendeződési folyamatait próbálta meg értelmezni az általa kidolgozott, több jelentéssel bíró, individualizáció fogalmán keresztül. A második világháború utáni német társadalom struktúrájában lényegi változás ment végbe, annak ellenére, hogy a rétegződéskutatók számára úgy tűnhetett, semmi sem változott, hiszen a társadalmi egyenlőtlenségek stabilitást mutattak. Beck azonban úgy látja, hogy a nyolcvanas évekbeli német társadalomban „*olyan viszonyok között élünk, amelyek túl vannak az osztálytársadalmon, az osztálytársadalom képét csak jobb alternatívák híján tartják életben.*” (Beck 1994: 44.)

Ezt a társadalmat az a paradoxon jellemzi, hogy az emberek életfeltételei a gazdasági fellendülés és az oktatási expanzió következtében nagymértékben javultak, a társadalmi egyenlőtlenségek ugyanakkor továbbra is fennmaradtak. E jelenség a szinteltolódás (vagy felvonó-effektus) folyamatával magyarázható. Elsősorban a jövedelem és az iskolázottság esetében figyelhető meg a szintek eltolódása fölfelé, ami azzal jár, hogy az ezen egyenlőtlenségek mentén szerveződő osztályok elveszítik jelentőségüket a társadalmi rétegződésben. Az egész társadalom, a rétegek közötti egyenlőtlenségekkel együtt, egy szinttel feljebb került, ahol ezek a különbségek már nem meghatározóak az életutak alakulása és a csoportképződés szempontjából. Az egyenlőtlenségek leválnak az osztályhelyzetről, az osztály, mint kategória relevanciáját veszti, az életutak individualizálódnak és pluralizálódnak.

E változások központi eleme tehát az individualizáció, amely fogalom többértékű jelentéssel is rendelkezik Beck értelmezésében. Egyik legfontosabb dimenziója a

¹ Az általa témavezetőként gondozott – első helyezést nyert – tudományos diákköri dolgozatom összefoglalójával köszöntöm a hallgatói és szociológusi pályafutásom alatt egyaránt sok támogatást nyújtó Feleky Gábor Tanár Urat.

² Beck (1983), a tanulmány Magyarországon megjelent: Angelusz (1999)

társadalmi nagycsoport-kötődések eloldódása, mind objektív, mind pedig szubjektív értelemben. A hagyományos társadalmi nagycsoportok kötődéseiből való kikerülést Beck „kiágyazódásnak” nevezi. Ez nem csupán az objektív élethelyzetre vonatkozik, hanem a hagyományos társadalmi nagycsoport-identitások elenyészését is jelenti. Az osztály-, és rétegidentitások elveszítik jelentőségüket, az emberek tudatában csoportkötődéseik eloldódnak az egyenlőtlenségek mentén szerveződő osztályoktól. Az osztályon túli társadalomban a hagyományos rétegekhez kötődő identitások nem meghatározóak, „*a foglalkozás és a munkahely elveszíti konfliktus- és identitásképző jelentőségét.*” (Beck 1994: 52.) Az egyenlőtlenségek ugyan továbbra is fennmaradnak, az ezekhez kapcsolódó identitások azonban felbomlanak. Az identifikációnak és a csoportképződési folyamatoknak a „tulajdonított” (askriptív) jellemzők, mint például a bőrszín, nem, etnikai hovatartozás, kor, stb.- és a személyes életút nyújtanak teret. Az individualizálódó társadalomban az emberek már nem gondolkodnak hagyományos társadalmi nagycsoportokban, csoportidentitásuk kialakításában ezek nem játszanak szerepet. Más logika alapján történik a társadalmi önmeghatározás. Miközben a hagyományos kötődések megszűnnek, újabb szociokulturális közösségek alakulnak, új társadalmi kötelékek és életformák jönnek létre. Ezek azonban nem az osztályok mentén, hanem más logika alapján szerveződnek. Olyan új formákra utal Beck mint pl. ifjúsági mozgalmak, szakszervezetek, nőmozgalmak stb., habár elméletének ezt a mozzanatát nem fejti ki elégségesen.

A kockázat-társadalom című könyvében (2003) korábbi tanulmányát Beck némiképp kiegészíti, és új hangsúlyokat tesz. A felvonóhatás három fő összetevőjének a várható élettartam, a munkaidő és a jövedelem növekedését tekinti. A két utóbbi folyamat következtében megszűntek az osztályok mentén szerveződő társadalmi körök, ezek helyére – Beck szerint – a fogyasztási stílusok lépnek, amelyekből azonban eltűnnek az osztályokra jellemző kulturális vonások.

Beck elmélete nem maradt reakció nélkül. Elsősorban a német szociológiában, de nemzetközileg egyaránt nagy visszhangot keltett, sok kritikát kapott, azonban ösztönzőleg is hatott a rétegződésméletre és kutatásra. Konceptióját elsősorban fogalmi tisztázatlanságai, ellentmondásai, valamint tartalmi vonatkozásban, főleg az empirikus megalapozottság hiánya miatt érik vádak.³

³ Lásd ehhez Atkinson (2007), Geißler (1996), Münch (2002), Friedrichs (1998) és Otte (1998) írásait

INDIVIDUALIZÁCIÓ MAGYARORSZÁGON?

A magyar társadalom a rendszerváltás után nagy átalakuláson ment keresztül. A strukturális változások több szociológust a rétegződésméleti paradigma újragondolására késztettek. Beck individualizációs elmélete Magyarországon is népszerűvé vált, több más posztmodern szociológiai elmélet mellett. A hazai rétegződés-kutatásokban is előtérbe kerültek az életstílus és a fogyasztói csoportok felőli megközelítések. Kovách Imre (2006) által szerkesztett „Társadalmi metszetek” című kötetben több írás kifejezetten az individualizációs hipotézist vizsgálja különböző aspektusokból⁴. Kiindulópontjuk, hogy a hagyományos struktúra- és rétegződésmodellek nem alkalmasak arra, hogy a magyar társadalomban is jelentkező folyamatokat, mint többek között az individualizáció is, értelmezni tudjuk. Számos vonatkozásban azonban, még mindig a hagyományos paradigma szolgál magyarázatul a társadalomszerkezetre (Kovách 2006).

AZ INDIVIDUALIZÁCIÓS TÉZIS EMPIRIKUS TESZTELÉSÉNEK MÓDSZERTANI KERETEI

Kutatásomban a bemutatott Beck-i individualizációs tézis egyik meghatározó dimenzióját, az identitás-dimenziót, a hagyományos nagycsoport-kötődések változásának problematikáját vizsgálom. Az emberek tudatában létező kötődésekről az önkategorizáció⁵ révén próbáltam képet kapni.

Az önkategorizáció és a (nagy)csoportidentitás szociálpszichológiai eredetű fogalmak. A társas identitás különbözik a személyes identitástól, ez ugyanis az én–azonosság azon komponense, amely a különböző csoporttagságokról való tudásból és a csoportokhoz fűződő érzelmekből táplálkozik (Smith-Mackie 2004). Az, hogy önmagunkat miképpen határozzuk meg, mint egy csoport tagja, függ a szociális kontextustól, attól hogy milyen más csoportokkal illetve csoporttagokkal hasonlítjuk össze magunkat. Az önkategorizáció során meghatározott csoportidentitás sokféle lehet. Mivel többféle csoporthoz, társadalmi kategóriához tartozunk, szociális identitásunk különböző identitáselemeket tartalmaz. A társadalmi azonosságtudat mindig függ az adott kor és társadalom nyújtotta azonosulási kerectől, kategóriáktól. A szelfkategorizáció révén tehát képet kapunk arról, hogy az

⁴ Például Bukodi (2006), Csíste-Kovách-Kristóf (2006), Csígo (2006)

⁵ Lásd ehhez: Turner (1998), Oakes – Haslam.- Turner (1999), Tajfel (1998), Pataki (1998)

emberek milyen csoportokban gondolkodnak adott társadalomban, így lehetővé válik az individualizáció vizsgálata a csoportkötődések vonatkozásában.

AZ ELEMZÉS MÓDSZERTANA

Az individualizációs tézis vizsgálatát a 2000-ben (N=1108) és 2008-ban (N=2690) a Szegedi Tudományegyetem Szociológia Tanszéke által végzett, „Szeged Studies” elnevezésű survey kutatás adatain végeztem el. Az elemzés alapjául egy – a társadalmi nagycsoport-identitást feltáró – nyitott kérdés szolgált, amely a következőképpen hangzott a két adatfelvételben:

2000-ben: Ön kikhez tartozónak, mely társadalmi csoportba tartozónak érzi magát?

2008-ban: A magyar társadalomban különböző nagyobb csoportok találhatók. Ön melyik társadalmi csoportba tartozónak érzi magát?

Az effajta nyitott kérdés újdonsága – más kvantitatív jellegű csoportidentitás-vizsgálatokhoz képest⁶ – abban állt, hogy a megkérdezetteknek nem előre megadott elemek közül kellett választaniuk, hanem nyitott kérdésben korlátozás és rásegítés nélkül sorolhatták magukat valamely társadalmi csoporthoz, vagyis szabadon végezhettek önkategorizációt. Így elkerülhetővé vált mind a lehetséges kategóriák szűkítése, mind a választható csoportok sorrendje által történő befolyásolás, irányítottság. Azért választottuk ezt a módszert, hogy megismerhessük a válaszadók saját megfogalmazásait, az emberek tudatában létező kategóriák teljes spektrumát. A válaszok alapján a következő 22 elemű kategorizációs rendszert alakítottuk ki ezek kódolására, amelyeket hat csoportban vontunk össze (1. táblázat).

1. táblázat: Kategorizációs-rendszer⁷

1. Hierarchikus csoport	Hagyományos osztály-, rétegazonosulás
2. Anyagi helyzet	
3. Iskola- végzettség – tudás	
4. Foglalkozás- munkamegosztás- tevékenységi kör	
5. Munkaaktivitás	

⁶ Lásd ehhez pl. Hooper (1976) és Surridge (2007)

⁷ A makro-askriptív elnevezést idézőjelesen kell érteni, ugyanis itt nem tisztán askriptív, azaz természet adta kategorizációs ismérvekről van szó, az idesorolt kötődések egy része választáson is alapulhat.

6. Nemzeti-etnikai csoport	„Makro-askriptív”
7. Állampolgárság	
8. Területi – regionális besorolás	
9. Életkor	Mikro-askriptív
10. Nem	
11. Egészség, testi jellemzők	
12. Családi állás	
13. Politikai – ideológiai csoport	Érték-/ preferencia alapú azonosulás
14. Vallás	
15. Erkölcsi érték	
16. Személyiségvonás	
17. Kedvelt aktivitás, szabadidő	
18. „Autonómia”	Kívülálló
19. Átlag	
20. Besorolhatatlan	Bizonytalan
21. Nem tudja	
22. Nem válaszolt	

A *hagyományos nagycsoport-identitások* körébe soroltuk a hierarchikus megfogalmazásokat, amikor a válaszadók azt fejezték ki, hogy a társadalmi hierarchiában alul, középen vagy felül helyezkednek el. A tradicionális nagycsoport-kötődésnek tekintett másik négy kategória valamilyen hagyományos rétegű szemponthoz kapcsolódó besorolási logikát jelez. Ezek az anyagi helyzethez, iskolázottsághoz, foglalkoztatáshoz – úgy mint a foglalkozási csoport, a munkamegosztásban elfoglalt hely vagy a munkaaktivitás – kötődő identitások.

Nem hagyományos nagycsoport-kötődésként definiáltuk a további, öt csoportban összevont kategóriákat. Az askriptív, valamilyen természet adta minőség, az emberhez elválaszthatatlanul hozzátartozó jellemző mentén történő besorolásokat, – amelyek jelentőségét Beck is hangsúlyozta elméletében – további két csoportra bontottuk. A „makro-askriptív” csoportidentitások felfogásunkban olyan jegyek mentén szerveződnek, amelyek az egyént a megkérdezés pillanatában, mint külső adottság jellemeznek. Hiszen időben a nemzetiség, az állampolgárság, a területi kötődés is megváltoztatható, ebben az értelemben ezek nem olyan askriptív jellemzők, mint a nem vagy a bőrszín, azonban a vizsgált kiragadott pillanatban a megkérdezettekhez elválaszthatatlanul kapcsolódnak ezek a társadalom vagy kultúra által tulajdonított vonások. A mikro-askriptív kategória ezzel szemben azokat a csoportidentitásokat foglalja magában, amelyek az egyén antropológiai jellegzetességeihez kötődnek, mint a nem, a kor, testi adottságok, illetve a családi-rokonsági viszonyok.

A következő kategória az értékeken, preferenciákon alapuló, egyéni választástól függő csoportkötődéseket foglalja magában. Idetartoznak a politikai-ideológiai

és a vallási besorolások mellett, az erkölcsi értékek mentén történő önmeghatározások, mint pl. „becsületes”, „tisztességes”, „jó emberek”, a magukat valamilyen személyiségvonáson keresztül definiálók, pl. „optimisták”, „aggódó”, és a választott hobbihoz kötődő csoport-azonosulások.

A kívülálló kategória azokat a válaszadókat jelöli, akik a csoporton kívüliségüket, autonómiájukat hangsúlyozták, illetve az átlaghoz sorolták magukat, tehát nem neveztek meg semmilyen konkrét csoportkötődést. Tipikus válaszaik közé tartozott például az „egyik csoportba sem”, „sehová”, „semmilyen csoportba”. Ez a típusú válasz kétféleképpen is felfogható: lehet egyszerűen egyfajta autonómiaigény kifejeződése, másrészt azonban a kirekesztettség érzete is megnyilvánulhat benne. Mint ahogy arra majd az elemzés is rámutat, valószínűleg ez utóbbi felfogásról lehet szó ebben az esetben.

Végül külön csoportként – bizonytalanok – kezeltük azokat, akik nem válaszoltak, vagy nem tudtak válaszolni, illetve a kidolgozott kategóriák egyikébe sem fértek bele. Így tehát értékes válasznak tekintettük a válaszhiányt is, hiszen ebben is megnyilvánulhat a csoportkötődések hiánya.

Az elemzés során az ismertetett kategóriákat kétféle bontásban mutatom be: egyrészt csupán két nagy csoportot – a hagyományos nagycsoport-kötődéseket és a nem hagyományos nagycsoport-kötődéseket – megkülönböztetve, másrészt pedig finom bontásban, mind a hat önkategorizációs csoportot feltüntetve.⁸

2. táblázat: Beck-változók

	BECK_1	BECK_5
Hagyományos nagycsoport-kötődés	Tradicionális rétegazonosulás	Tradicionális rétegazonosulás
<i>Individualizált ?</i>	Nem tradicionális azonosulás	„Makro-askriptív”
		Mikro-askriptív
		Értékalapú
		„Kívülálló”
		Bizonytalan

8 Az eredeti elemzésben négyféleképpen vontam össze nagyobb egységekbe a nem hagyományosnak tekinthető besorolásokat, mivel Beck elmélete nem ad pontos eligazítást arra vonatkozóan, hogy mely, a hagyományostól eltérő nagycsoport-kötődések tekinthetők az individualizáció hordozóinak. Azonban azt tapasztaltuk, hogy a változók közül érdemben a legtágabb értelmezés (Beck_1 változó) és a legfinomabb bontás (Beck_5 változó) mutat releváns információt, ezért jelen összefoglaló tanulmányban csak ezeket ismertetem.

KIINDULÓ KUTATÁSI KÉRDÉSEK ÉS AZ ELEMZÉS MENETE

A 2000-es és 2008-as adatok összehasonlító elemzése során az alábbi főbb kiinduló kutatási kérdéseket tartottam szem előtt:

1. Megfigyelhető-e Magyarországon is a hagyományos nagycsoport-identitások háttérbe szorulása?
2. Lépnek-e más típusú nagycsoport-identitások a helyükbe, és ha igen, ezek milyen jellegűek?
3. Melyek a más típusú nagycsoport-identitással rendelkezők legfontosabb társadalmi jellemzői?
 - Vannak-e egységes jellemzőik?
 - Társadalmi jellemzőik eltérnek-e a hagyományos nagycsoport-identitással rendelkezőkétől?
 - Társadalmi jellemzőik alapján tekinthetők-e ők a Beck-i értelemben vett individualizálódási folyamat hordozóinak?

E kérdések megválaszolásához megvizsgáltam az önkategorizációs csoportok nagyságának változását, azt, hogy felfedezhető-e valamilyen tendencia a vizsgált két időpont között, valóban háttérbe szorultak-e a hagyományos nagycsoport-kötődések. Ezt követően az önkategorizációs csoportok társadalmi jellemzőit – a jövedelem és az iskolázottság tekintetében – tártam fel. Hiszen Beck két makro folyamattal, a gazdasági fellendüléssel és az oktatási expanzióval hozta összefüggésbe individualizációs téziséit. Ez alapján azt feltételezhetjük, hogy az „individualizált” kategóriák iskolázottabbak és jobb anyagi helyzetűek. A tradicionális és nem tradicionális módon azonosulók további jellemzőinek megismeréséhez demográfiai változókkal vettem össze a csoportokat. Megnéztem, hogy életkor szerint elkülönülnek-e a hagyományos és nem hagyományos csoportidentitást megfogalmazók, hiszen Beck elmélete azt sugallja, hogy a fiatalabb korcsoportokban jellemző az individualizálódás. Majd feltártam az önkategorizáció különbségeit férfiak és nők között. Az önkategorizációnak egyéb tudati tényezőkkel való összefüggését a szubjektív osztálybesoroláson keresztül vizsgáltam⁹. Végül a fogyasztás dimenzi-

⁹ A 2008-as adatfelvétel eredményeit a 2001-es adatokkal vettem össze – melyek a 2000-es adatokhoz nagyon hasonló megoszlást mutatnak az önkategorizációs csoportok arányait tekintve –, a 2000-ben végzett kutatásban ugyanis nem szerepelt a szubjektív osztálybesorolásra vonatkozó zárt kérdés.

óját – amelyet gyakran hoznak összefüggésbe az individualizációval – vontam be az elemzésbe, megvizsgálván, hogy felfedezhetők-e különbségek a hagyományos és a nem hagyományos csoportkötődéssel rendelkezők fogyasztási szokásaiban, preferenciáiban. Külön kezeltem az anyagi és a kulturális fogyasztáson belüli eltéréseket.

EREDMÉNYEK

A 2000-es és 2008-as adatok összehasonlítása alapján a kiinduló kutatási kérdésekre sikerült válaszokat találni, melyek az alábbi pontokban összegezhetők:

Egyértelműen tapasztalható a két adatfelvétel között eltelt nyolc év alatt a *nem hagyományos csoportkötődések* növekvő tendenciája (3. táblázat). Habár a tradicionális osztály és réteg-szemponthú besorolások dominálnak, minden egyes nem hagyományos kategóriának, kivéve a bizonytalanok csoportját, nőtt az aránya 2008-ban (4. táblázat).

3. táblázat Az önkategorizációs csoportok nagyságának változása Beck_1

	2000 (N=1106) (%)	2008 (N=2690) (%)
Tradicionális azonosulás	76,4	64,7
Nem tradicionális azonosulás	23,6	35,3
<i>Összesen</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

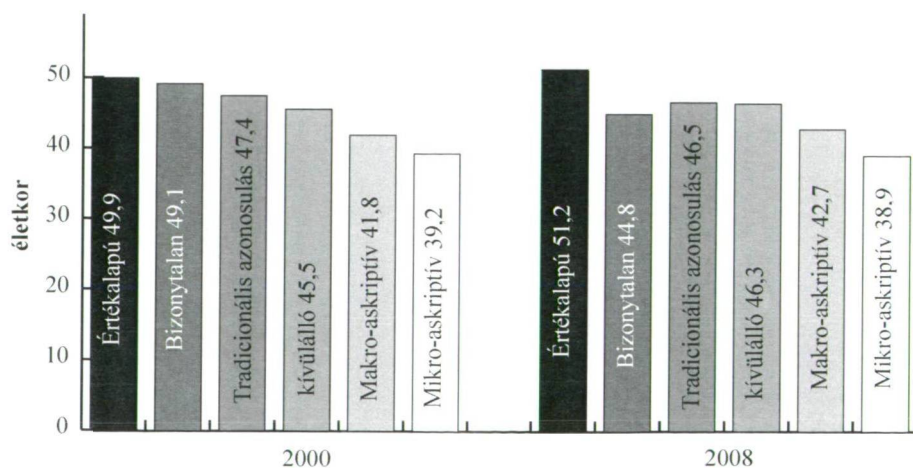
4. táblázat Az önkategorizációs csoportok nagyságának változása Beck_5

	2000 (N=1106) (%)	2008 (N=2690) (%)
Tradicionális azonosulás	76,4	64,7
Makro-askriptív	4,9	5,5
Mikro-askriptív	0,9	2,4
Értékalapú	1,1	6,2
Kívülálló	1,3	7,4
Bizonytalan	15,5	13,8
<i>Összesen</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

Előtérbe került egyrészt az *askriptív* jellemzők szerinti önkategorizáció, amint azt Beck is hangsúlyozta elméletében, továbbá nagyobb mértékű növekedést figyelhetünk meg az *értékalapú* besorolások arányában. Azon két kategória közül, amelyek valójában nem a kötődések tartalmának megváltozását, hanem azok hiányát mutatják csupán a *kívülállók* csoportjának arányában tapasztaltunk jelentős növekedést a vizsgált két év között. Elemzésünk alapján valószínűsíthető, hogy ez a fajta kötődés-nélküliség a társadalmi kirekesztettség érzetét jelzi, hiszen valamelyest alacsonyabb társadalmi státusszal rendelkeznek az e kategóriába tartozók. A nagycsoport-identitások nagyságának változása tehát azt mutatja, hogy az a jelenség, amelyet Ulrich Beck leírt, kezdetlegesen hazánkban is valószínűsíthető, a hagyományos nagycsoport-identitások kis mértékben elkezdtek háttérbe szorulni.

Az önkategorizációs csoportok társadalmi jellemzői (anyagi helyzet, iskolázottság) tekintetében azt tapasztaltuk, hogy a nem tradicionális kötődést kifejező kategóriák nem rendelkeznek egységes jellemzőkkel, nem egy irányba térnek el jellemzőik a tradicionális nagycsoport-identitással rendelkezőkétől. Habár a tradicionális és nem tradicionális besorolások két nagy kategóriája között nem mutatkozott jelentős eltérés a szocio-demográfiai változók mentén, finomabb bontásban egyes önkategorizációs csoportok mind két évben hasonlóképpen jellemezhetők némely tényező szerint. Elsősorban az életkor és a nem dimenziójában rajzolódtak ki különbségek. Az *értékalapú* identitással rendelkezők valamelyest idősebbek, a *makro-*, illetve főleg *mikro-askriptív* kategóriákba tartozók pedig fiatalabbak (1. ábra).

1. ábra. Átlagéletkor Beck_5 (2000:N=1094; 2008:N= 2668)

A nők a *bizonytalan* és a *mikro-askriptív* kategóriában felülreprezentáltak, a férfiakra a „*makro-askriptív*”, az *értékalapú* besorolás és a *kívülállás* megfogalmazása jellemzőbb (5. táblázat).

5. táblázat: Nemek aránya Beck_5

	2000 (N= 1103)		2008 (N=2688)	
	Férfi	Nő	Férfi	Nő
Bizonytalan	37,4	62,6	35,9	64,1
Tradicionális	41,6	58,4	40,5	59,5
Mikro-askriptív	50,0	50,0	36,9	63,1
Kívülálló	57,1	42,9	55,3	44,7
Értékalapú	58,3	41,7	49,4	50,6
Makro-askriptív	51,9	48,1	52,4	47,6
Összesen	41,9	58,1	42,1	57,9

A szubjektív osztálybesorolás, mint finomabb mutató tekintetében sem találtunk számottevő különbséget a két nagy kategória között. Tendenciát ebben a dimenzióban a nem hagyományos önkategorizációs csoportok közül csak a „*kívülállók*” kategóriájánál fedeztünk fel, közülük nagyobb arányban helyezték magukat a társadalmi hierarchia aljára a válaszadók. Beck elmélete alapján várttal szemben a fogyasztási dimenzióban – mind az anyagi fogyasztás, mind a kulturális fogyasztás terén – csak kisebb eltéréseket találtunk a csoportok között, ezek azonban nem egységesen jellemezték a nem hagyományos csoportidentitást magukba foglaló kategóriákat. A tradicionális osztály- vagy réteg-identitással rendelkezők fogyasztási szokásaikban, preferenciáikban átlagosnak mutatkoztak.

ÖSSZEGZÉS

Kutatási adataink csak részben – a nem hagyományos nagycsoport-identitást tükröző önkategorizációk növekedése tekintetében – támasztották alá Beck individualizációs tézisének érvényességét. Úgy találtuk, hogy egyfelől továbbra is a hagyományos nagycsoport-identitások a meghatározók, másfelől pedig az övékétől

eltérő identitással rendelkezők érdemben nem különböznek tőlük főbb társadalmi jellemzőik tekintetében. Az individualisztikusnak feltételezett nem hagyományos önkategorizációk mögött tehát nincsenek egységes és egy irányba mutató, az individualizációt kifejező jellemzők (pl. iskolázottság, jólét, életkor, anyagi és kulturális fogyasztás), azaz nem tudtuk igazolni, hogy az ilyen önkategorizációk valóban a Beck-i értelemben vett individualizációra utalnának.

Eredményeink értelmezésekor azonban nem feledkezhetünk meg a felmerülő elméleti és módszertani problémákról, korlátokról. Ilyennek tekinthetők az individualizációs tézis interpretálásával ill. operacionalizálásával (operacionalizálhatóságával) kapcsolatos dilemmák, s ilyenek jelen kutatásunk érvényességi (lokális minta) és megbízhatósági (kiforrotlan módszertan) korlátai is.

IRODALOM

- ANGELUSZ RÓBERT (2000): Rétegződés és láthatóság. In Angelusz R. (szerk.): *A láthatóság görbe tükrői*. Új Mandátum Kiadó, Budapest
- ATKINSON, WILL (2007): Beck, individualization and the death of class: a critique. In *The British Journal of Sociology* 58 (3)
- BECK, ULRICH (1994): Jenseits von Stand und Klasse? In Beck, U. – Beck-Gernsheim, E. (szerk.): *Riskante Freiheiten*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main
- BECK, ULRICH (1999): Túl renden és osztályon? In Angelusz Róbert (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei. Válogatott tanulmányok*. Új Mandátum Kiadó, Budapest
- BECK, ULRICH (2003): *A kockázat-társadalom. Út egy másik modernitásba*. Századvég Kiadó, Budapest
- BUKODI ERZSÉBET (2006): Társadalmunk szerkezete különböző nézőpontokból. In Kovách Imre (szerk.): *Társadalmi metszetek. Érdekek és hatalmi viszonyok, individualizáció és egyenlőtlenség a mai Magyarországon*. Napvilág Kiadó, Budapest
- CSIGÓ PÉTER (2006): Kereskedelmi média és késő modern individualizáció. In Kovách Imre (szerk.): *Társadalmi metszetek. Érdekek és hatalmi viszonyok, individualizáció és egyenlőtlenség a mai Magyarországon*. Napvilág Kiadó, Budapest
- CSITE A. – KOVÁCH I. – KRISTÓF L. (2006): Fogyasztói csoportok az ezredforduló Magyarországon. In Kovách Imre (szerk.): *Társadalmi metszetek. Érdekek és*

- hatalmi viszonyok, individualizáció és egyenlőtlenség a mai Magyarországon.* Napvilág Kiadó, Budapest
- FRIEDRICHS, JÜRGEN (szerk.) (1998): *Die Individualisierungs-These*. Leske-Budrich, Opladen
- GEIBLER, RAINER (1996): Kein Abschied von Klasse und Schicht. Ideologische Gefahren der deutschen Sozialstrukturanalyse. In *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, Jg. 48, Heft 2
- HOOPER, MICHAEL (1976): The Structure and Measurement of Social Identity. In *Public Opinion Quarterly*; Summer 76, Vol. 40 Issue 2
- KOVÁCH IMRE (szerk.) (2006): *Társadalmi metszetek. Érdekek és hatalmi viszonyok, individualizáció és egyenlőtlenség a mai Magyarországon.* Napvilág Kiadó, Budapest
- MÜNCH, ROBERT (2002): Die "Zweite Moderne": Realität oder Fiktion? Kritische Fragen an die Theorie der „reflexiven“ Modernisierung. In *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, Jg. 54, Heft 3
- OAKES P. J. – HASLAM, S. A. - TURNER, J. C. (1999): Megismerés és a csoport: társas identitás és önkategorizáció. In Hunyady György (szerk.): *A csoportok percepciója*. Akadémia Kiadó, Budapest
- OTTE, GUNNAR (1998): Auf der Suche nach „neuen sozialen Formationen und Identitäten“- Soziale integration durch Klassen oder Lebensstile? In Friedrichs, J.(szerk.): *Die Individualisierungs-These*. Leske-Budrich, Opladen
- PATAKI FERENC (1998): Identitás- személyiség- társadalom. In Erős Ferenc (szerk.): *Megismerés, előítélet, identitás. Szociálpszichológiai szöveggyűjtemény.* Új Mandátum Kiadó, Budapest
- SMITH, ELIOT R. – MACKIE, DIANE M. (2004): *Szociálpszichológia*. Budapest: Osiris Kiadó
- SURRIDGE, PAULA (2007): Class belonging: a quantitative exploration of identity and consciousness. In *The British Journal of Sociology* 58 (2)
- TAJFEL, H. (1998): Csoportközi viselkedés, társadalmi összehasonlítás és társadalmi változás. In Erős Ferenc (szerk.) *Megismerés, előítélet, identitás. Szociálpszichológiai szöveggyűjtemény.* Új Mandátum Kiadó, Budapest
- TURNER, J. C. (1998): A társadalmi összehasonlítás és a társadalmi azonosságtudat: a csoportközi viselkedés távlatai. In Erős Ferenc (szerk.): *Megismerés, előítélet, identitás. Szociálpszichológiai szöveggyűjtemény.* Új Mandátum Kiadó, Budapest.